

RYSZARD KATA
Uniwersytet Rzeszowski

ZNACZENIE GOSPODARSTW ROLNICZYCH W DZIAŁALNOŚCI KREDYTOWEJ BANKÓW SPÓŁDZIELCZYCH W OBSZARZE ROLNICTWA ROZDROBNIONEGO

1. Wstęp

Warunkiem efektywnego działania banku spółdzielczego (BS) i przekształcenia go w silną finansowo i społecznie strukturę jest wypełnianie misji polegającej na efektywnym zaspokajaniu potrzeb na usługi finansowe klientów indywidualnych i instytucjonalnych w środowisku lokalnym i ku jego pożytkowi [Szambelańczyk 1999]. Podstawową formą zarobkowania banku jest działalność kredytowa, która ma decydujący wpływ na jego wyniki finansowe i kondycję ekonomiczną. Zakres i skala działalności kredytowej, są uzależnione od wielkości banku, jego specjalizacji, usytuowania na rynku, a także od pozycji banku wynikającej z dotychczasowej działalności, tradycji i marki funkcjonującej w świadomości potencjalnych klientów [Majka, Kata 2001]. Czynniki te decydują również o zróżnicowaniu działalności kredytowej w zakresie podmiotowym i przedmiotowym rynku kredytowego.

Usytuowanie banków spółdzielczych w środowisku wiejskim, predysponuje BS do zajmowania szczególnej roli w systemie finansowania rolnictwa. Wpływa to również, z doświadczenia i tradycji działalności BS w sferze rolnictwa oraz ich silnej asymilacji z lokalnym środowiskiem. Ze względu na te cechy oraz - zazwyczaj szeroką - rolniczą współwłasność, bank spółdzielczy jest naturalnym partnerem rolników w finansowaniu zarówno działalności bieżącej jak i inwestycyjnej w gospodarstwach [Wroński 2000]. Finansowanie rolnictwa jest nierozzerwalnie związane z funkcjonowaniem BS jako banku społeczności lokalnej [Szambelańczyk 2000]. Wpływa to na dobry wizerunek BS i postrzeganie go przez całą społeczność lokalną jako „swój bank”, co jest niezwykle istotnym elementem przewagi jaką banki spółdzielcze wypracowały konkurując z pośrednikami komercyjnymi na lokalnych rynkach finansowych.

Z drugiej strony, kryzys i dekoniunktura w rolnictwie wywierają negatywny wpływ na stan ekonomiczno-finansowy banków spółdzielczych silnie zaangażowanych w finansowanie tej sfery [Alińska 2000]. Rolnictwo ze swej natury należy do sektorów najbardziej narażonych na oddziaływanie wahań koniunkturalnych i ograniczeń kredytowych. Wynika to ze specyfiki produkcji rolnej, a przede wszystkim jej sezonowości, zależności od warunków przyrodniczych oraz dominującego udziału ziemi i trwałych aktywów rzeczowych w strukturze czynników wytwórczych [Kulawik 2003]. Dla potencjalnych kredytodawców oznacza to konieczność zaakceptowania dłuższych okresów zaangażowania kapitału oraz podwyższone ryzyko, będące pochodną obiektywnych czynników przyrodniczych, specyfiki rynku rolnego - wrażliwego na zmiany w podaży produktów rolnych - oraz wpływu oddziaływań makroekonomicznych.

Zapotrzebowanie na kredyty w rolnictwie zależy od jego fazy rozwoju i sytuacji strukturalnej oraz rozwoju infrastruktury rynku i otoczenia finansowego tego sektora. Gospodarstwa charakteryzujące się niskimi zasobami ziemi, słabym wyposażeniem w kapitał trwały, luźnymi kontaktami z rynkiem i infrastrukturą finansową nie wykazują na ogół zapotrzebowania na kredyty z formalnego (zinstytucjonalizowanego) rynku kredytowego lub wykazują je bardzo sporadycznie [Kulawik 2000]. Takie gospodarstwa dominują w strukturze rolnictwa rozdrobnionego, charakterystycznego dla regionu podkarpackiego. Kredytowanie tego typu rolnictwa, wiąże się z jednostkowo niskim zapotrzebowaniem kapitałowym rolników, podnosząc tym samym koszty udzielenia i monitorowania kredytu. Cechuje je również duże zdetalizowanie i rozproszenie akcji kredytowej oraz niestabilność popytu na kredyty [Kata 2003]. W warunkach strukturalnych rolnictwa rozdrobnionego ujawniają się zatem różnego rodzaju ograniczenia kredytowe, których przejawem, z jednej strony, jest brak zainteresowania lub niechęć pośredników finansowych - zwłaszcza dużych, komercyjnych - do kredytowania gospodarstw rolnych, z drugiej zaś niechęć lub obawa rolników przed korzystaniem z kredytu jako źródła finansowania gospodarstwa i jego rozwoju¹.

2. Cel i metodyka badań

Celem prowadzonych badań było określenie znaczenia gospodarstw rolniczych w działalności kredytowej banków spółdzielczych w obszarze rolnictwa rozdrobnionego, na przykładzie regionu podkarpackiego. W badaniach założono, że miarą tego znaczenia jest udział kredytów rolnych w wolumenie kredytów ogółem, oraz wskaźniki pokrycia przez banki zapotrzebowania kredytowego rol-

---

¹ J. Kulawik [2001] określa taką postawę mianem „przedkapitalistycznej mentalności kredytowej”.

ników wyrażonego w formie złożonych wniosków kredytowych. Obok tych mierników analizie poddano także szereg czynników jakościowych decydujących o relacjach kredytowych banków z rolnikami. Źródłem materiału empirycznego do badań była ankieta obejmująca najważniejsze charakterystyki działalności operacyjnej banków spółdzielczych. Ankiety skierowano do wszystkich BS regionu podkarpackiego funkcjonujących jako samodzielne jednostki na dzień 30.06.2000 r. W badaniach przeprowadzonych w roku 2001 wzięło udział łącznie 35 jednostek, tj. 55% populacji podkarpackich BS². Uzyskane tą drogą dane ukazują stan badanej rzeczywistości (poglądy, opinie) z roku 2001, zaś kompleksowe dane ekonomiczno-finansowe obejmują okres od 1996 do końca 1999 roku. Wyniki ankiety uzupełniono danymi uzyskanymi z Generalnego Inspektoratu Nadzoru Bankowego w Warszawie, Oddziału Okręgowego NBP w Rzeszowie oraz ARiMR w Warszawie.

3. Udział gospodarstw rolniczych w portfelach kredytowych banków spółdzielczych

Banki spółdzielcze na Podkarpaciu posiadają dominującą pozycję w finansowaniu gospodarstw rolniczych o czym świadczy ich udział w wolumenie kredytów rolnych całego sektora bankowego. W roku 2000 udział ten wynosił 72,1% i był wyższy od udziału całego sektora spółdzielczego w kraju, wynoszącego wówczas 62,9%. W drugiej połowie lat 90-tych podkarpackie BS systematycznie umacniały swoją pozycję w tej sferze. Nie szło to jednak w parze ze wzrostem poziomu kredytowania tego sektora (poziom ten zmniejszył się z 9,8 tys. zł/100 ha UR do 8,4 tys. zł). Przyczyną takiego stanu był - notowany od 1998 r. - spadek popytu na kredyty rolne, zwłaszcza inwestycyjne. W latach 1996-97 na każde 1000 gospodarstw rolniczych w regionie podkarpackim, przeciętnie 12-13 wykazywało zapotrzebowanie na kredyty inwestycyjne, natomiast w latach 1998-2000, już tylko przeciętnie 3-4 [Sprawozdanie ARiMR].

Głęboki spadek wolumenu akcji kredytowej w rolnictwie notowany od roku 1998 wskazuje, iż wzmocnienie pozycji banków spółdzielczych w kredytowaniu gospodarstw rolniczych wynikało w dużej mierze z czynników zewnętrznych. Poziom kredytowania rolnictwa, jaki utrzymały BS w okresie załamania popytu na kredyty rolne pozwolił im znacząco zwiększyć udział w tym rynku, w sytuacji wycofywania się z niego innych pośredników finansowych. Było to szczególnie widoczne w regionie podkarpackim, którego rolnictwo z uwagi na strukturalne rozdrobnienie i niski potencjał rozwojowy - w warunkach dekonjunkury - szybko znalazło się poza sferą zainteresowań dużych, komercyjnych pośredników

² Ankieta była elementem szerszych badań w ramach grantu KBN 2 H02C 004 22 pt.: „Rola banków spółdzielczych w finansowaniu gospodarstw rolniczych (na przykładzie regionu podkarpackiego)”.

finansowych. Podobna tendencja, zarysowała się również w całym kraju, ale z pewnym opóźnieniem i z mniejszą siłą niż na Podkarpaciu [Kata 2003].

Tabela 1

Struktura działalności kredytowej banków spółdzielczych - wg kryterium segmentu kredytobiorców i rodzaju kredytów (stan na koniec roku 1999)

Wyszczególnienie	Udział (w %)					
	Ogółem	Segment kredytobiorców*				
		Gospodarstwa rolne	Podmioty gosp. osób fizycznych	Osoby fizyczne	Przedsiębiorstwa	Inni
Kredyty ogółem w tym;	100,0	19,5	28,4	43,4	8,0	0,7
a) kredyty konsumpcyjne	37,9	3,0	0,2	34,7	0,0	0,0
b) kredyty obrotowe	37,0	13,1	18,2	0,0	5,2	0,5
c) kredyty inwestycyjne	25,1	3,4	10,0	8,7	2,8	0,2

* Segmentacja kredytobiorców wynika ze struktury bankowego planu kont, który umożliwia ewidencję kredytów wg takiego podziału.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ankietowych.

Spadek wolumenu kredytowania rolnictwa przez BS przełożył się na znaczące zmniejszenie udziału kredytów rolnych w kwocie należności kredytowych banków. W roku 1999 największą pozycję w wolumenie udzielonych przez BS kredytów zajmowały kredyty dla osób fizycznych (tabela 1). Stanowiły one 43,4% kwoty kredytów ogółem, przy czym 4/5 z nich miało charakter konsumpcyjny, zaś pozostała część była przeznaczona na cele inwestycyjne (inwestycje budowlano-mieszkaniowe). Drugą pozycję w portfelu kredytowym BS stanowiły kredyty na finansowanie drobnej przedsiębiorczości osób fizycznych (28,4%), zaś znaczącą, ale dopiero trzecią pozycję kredyty dla gospodarstw rolniczych. Łączna suma udzielonych rolnikom kredytów stanowiła 19,5% w strukturze kredytów ogółem, z tego niespełna 67,2% to kredyty obrotowe, zaś tylko 19,6% inwestycyjne. Pozostałą część kredytów pobranych przez rolników, tj. 13,2% stanowiły kredyty konsumpcyjne. Udział przedsiębiorstw (spółki cywilne, jawne, spółdzielnie i inne podmioty gospodarcze posiadające osobowość prawną) w globalnej kwocie kredytów wynosił 8,0%. W strukturze kredytów finansujących przedsiębiorczość ogółem 61,2% stanowiły kredyty obrotowe, pozostałą część kredyty inwestycyjne. Udział innych podmiotów (głównie gmin) w strukturze kredytowania BS wynosił zaledwie 0,7% sumy udzielonych kredytów.

Podmiotowa struktura portfela kredytowego banków spółdzielczych w latach 1996-1999 uległa znaczącym zmianom. W okresie 4 lat udział dominującej pozycji, tj. kredytów dla osób fizycznych wzrósł o 5,5%. Z pozycji drugiej na trzecią przesunęły się kredyty dla gospodarstw rolnych, których udział w roku

1999 w porównaniu z rokiem 1996 zanotował aż 11% spadek. Na ich miejsce przesunęły się kredyty dla podmiotów gospodarczych osób fizycznych, których udział w wolumenie kredytów ogółem wzrósł o 5,8%. Udział przedsiębiorstw w strukturze portfela kredytowego, utrzymał się na podobnym poziomie jak w roku 1996, nieznacznie natomiast wzrósł udział jednostek samorządu terytorialnego.

Zmiany w strukturze portfela kredytowego banków spółdzielczych w latach 1996-1999, szły w kierunku zwiększenia udziału osób fizycznych i drobnej przedsiębiorczości, kosztem zmniejszenia udziału indywidualnych gospodarstw rolnych. Taka tendencja widoczna była w tym okresie w całym sektorze bankowości spółdzielczej w kraju, jednakże w przypadku BS na Podkarpaciu, okazała się ona jeszcze silniej zarysowana. Przyczyną tej sytuacji było znaczne pogorszenie warunków funkcjonowania rynku kredytów rolnych, mające swoje podłoże zarówno po stronie popytowej jak i podażowej (polityka interwencjonizmu kredytowego państwa). W przypadku rolnictwa rozdrobnionego symptomy tej niekorzystnej sytuacji pojawiły się wcześniej i zadziały mocniej niż w regionach, gdzie rolnictwo nie wykazuje tak wielu problemów strukturalnych. W tej sytuacji BS, jeżeli miały taką możliwość, chętnie angażowały środki w innych segmentach rynku kredytowego, cechujących się większą „pojemnością popytową” oraz szybszym „obiegim” kapitału. Większe możliwości dywersyfikacji portfela kredytowego i finansowania pozarolniczych segmentów rynku kredytowego, miały banki funkcjonujące w rejonach o zróżnicowanej przestrzeni gospodarczej. Dotyczyło to głównie BS działających w gminach miejsko-wiejskich lub wiejskich sąsiadujących z większymi ośrodkami miejsko-przemysłowymi (np. gminy w pobliżu Rzeszowa), ale również takich, w których dobrze rozwijała się przedsiębiorczość pozarolnicza na wsi. Banki działające na obszarach monofunkcyjnych - o dużej wadze rolnictwa w lokalnej gospodarce - miały takie możliwości znacznie bardziej ograniczone.

Odzwierciedleniem tej sytuacji było duże zróżnicowanie udziału gospodarstw rolniczych w wolumenie portfela kredytowego BS. W roku 1999 zmienność tego parametru - wyrażona wskaźnikiem zmienności - wynosiła 70,1%, zaś jego rozpiętość kształtowała się od udziału 6,9% do 88,2%. Najwięcej, tj. 40% banków cechowało się udziałem kredytów rolnych na poziomie 10-30% wolumenu kredytów ogółem, zaś co 5-ty bank - na poziomie od 30,1% do 50% (tabela 2). Banki spółdzielcze, w których udział kredytów dla gospodarstw rolniczych przekraczał 50% sumy kredytów ogółem, to przeważnie banki małe, o stosunkowo niedużym wolumenie akcji kredytowej, operujące głównie na terenie wiejskim. W grupie banków, w których analizowany parametr nie przekraczał 10% znajdowały się natomiast banki duże (o wysokich kapitałach własnych i sumie bilansowej), operujące - poprzez swoją centralę lub oddziały - także na obszarze miejskim.

Tabela 2

Rozkład zbiorowości banków spółdzielczych ze względu na udział kredytów dla gospodarstw rolniczych w kwocie kredytów ogółem (stan na koniec 1999 roku)

Udział kredytów dla gospodarstw rolniczych w kwocie kredytów ogółem	Odsetek BS (w %)	Średnia kwota kredytów ogółem w grupie (w tys. zł)
powyżej 70%	11,4	1.986,3
50,1 - 70%	14,3	2.446,7
30,1 - 50%	20,0	1.902,5
10 - 30 %	40,0	6.957,6
poniżej 10%	14,3	22.504,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ankietowych.

Statystyczna ocena powiązań pomiędzy udziałem kredytów dla gospodarstw rolniczych w portfelu kredytowym BS, a wolumenem kredytów ogółem oraz wartością sumy bilansowej i funduszy własnych banków, wykazuje istotną ujemną korelację (tabela 3). Zależności pomiędzy tymi zmiennymi pokazują, że wzrostowi sumy bilansowej i sumy funduszy własnych banków, a także wolumenu akcji kredytowej, towarzyszy malejący udział kredytów dla gospodarstw rolnych w strukturze ich portfela kredytowego. Nie wykazano natomiast statystycznie istotnej zależności pomiędzy rozpatrywanym parametrem, a liczbą gospodarstw rolniczych znajdujących się na terenie operacyjnym banku. Determinujący wpływ na podmiotową strukturę portfela kredytowego BS ma zatem ich potencjał ekonomiczno-finansowy. Duże i silne BS o znaczeniu powiatowym lub nawet regionalnym, są w stanie wyjść poza barierę popytową na kredyty w rolnictwie i efektywnie lokować środki pieniężne w innych segmentach rynku kredytowego. Małe banki z uwagi na ograniczony potencjał konkurencyjny w tym zakresie, w większym stopniu są zależne od rolnictwa, co znajduje odzwierciedlenie w wysokim udziale tego segmentu w wolumenie ich kredytów.

Odzwierciedleniem zachodzących zmian w strukturze działalności kredytowej BS jest hierarchia wskazań naczelników działów kredytowych banków, w kwestii najbardziej rozwojowych - w ich opinii - segmentów lokalnego rynku kredytowego (tabela 4). Respondenci poproszeni o takie wskazania uznali, iż najbardziej rozwojowe dla banków będzie kredytowanie osób fizycznych (41,1% wskazań na 1 lub 2 miejscu), a dalej drobnej prywatnej przedsiębiorczości „miejskiej” oraz przedsiębiorczości pozarolniczej na wsi. Na kolejnej pozycji w tej hierarchii znalazła się sfera samorządowa i budżetowa, zaś dopiero za nią rolnictwo (15,7% wskazań na 1 lub 2 miejscu). Jednocześnie dla co 4-go kierownika działu kredytowego BS, finansowanie gospodarstw rolniczych jest jednym z najmniej perspektywicznych segmentów rynku kredytowego. Jeszcze niżej niż kre-

dytowanie samego rolnictwa, respondenci ocenili perspektywy finansowania segmentów ściśle z nim związanych, tj. przetwórstwa rolno-spożywczego, handlu i usług rolnych oraz agroturystyki (tabela 4). Ponieważ - jak twierdzi van Ampel [1999], instytucje finansowe z reguły analizują perspektywy i ryzyko finansowania całego łańcucha żywnościowego a nie tylko rolnictwa - dezintegracja i słaby rozwój sektora agrobiznesu na Podkarpaciu, wpływa na postrzeganie poszczególnych jego elementów przez pryzmat słabości całego kompleksu.

Tabela 3
Współczynniki korelacji pomiędzy udziałem kredytów rolnych w kwocie kredytów ogółem BS a parametrami określającymi siłę ekonomiczną i wolumen akcji kredytowej banków

Wyszczególnienie	Udział kredytów dla gospodarstw rolnych w wolumenie kredytów ogółem
Kwota kredytów ogółem	-0,337*
Suma bilansowa	-0,364*
Wartość funduszy własnych brutto	-0,373*

(liczba obserwacji = 35)

* istotność przy prawdopodobieństwie $p = 0,1$

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ankietowych.

Tabela 4
Hierarchia najbardziej rozwojowych segmentów rynku kredytowego w opinii kierownictwa banków spółdzielczych

Lp.*	Segment rynku	Odsetek wskazań na 1 lub 2 miejscu	Odsetek wskazań na 7 lub 8 miejscu	Wsp. zmienności (w %)
1.	Osoby fizyczne	41,1	8,3	58,0
2.	Drobna przedsiębiorczość „miejska” (podmioty gosp. osób fizycznych, spółki cywilne itp.)	21,4	17,1	64,5
3.	Przedsiębiorczość pozarolnicza na wsi (handel, drobna wytwórczość, usługi)	20,1	14,3	49,2
4.	Sfera samorządowa i budżetowa (powiat, gmina, instytucje budżetowe)	19,1	14,3	46,3
5.	Rolnictwo (gospodarstwa rolne)	15,7	25,7	62,9
6.	Przedsiębiorstwa osób prawnych	10,6	40,0	46,2
7.	Handel i usługi rolne, agroturystyka	5,9	45,7	37,9
8.	Przetwórstwo rolno-spożywcze	1,0	34,3	32,8

* segmenty uszeregowane w skali porządkowej od najbardziej rozwojowych 1 miejsce, do najmniej rozwojowych – 8 miejsce.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ankietowych.

Bankowcy dokonując hierarchizacji rynku pod względem ryzyka kredytowania uznali, że największe ryzyko związane jest z finansowaniem przedsiębiorczości osób fizycznych prowadzących działalność poza obszarami wiejskimi. Na drugim miejscu znalazły się spółki cywilne i przedsiębiorstwa osób prawnych, a dalej osoby fizyczne i drobna przedsiębiorczość wiejska (tabela 5). Jednocześnie segmenty te były postrzegane jako najbardziej rozwojowe w zakresie działalności kredytowej. Na ich korzyść, zmieniła się również struktura portfela kredytowego banków. W tym kontekście wyniki badań, mogą świadczyć, że banki były i nadal będą skłonne zaakceptować nieco większe ryzyko dla uzyskania lepszych efektów finansowych lub ulokowania nadwyżek kapitału kredytowego. Wiele BS boryka się bowiem z problemem niskiego zapotrzebowania na kredyty, co w istotny sposób kształtować musi „optykę” ich działalności kredytowej. Badania dowodzą, iż trwały problem niskiego popytu na kredyty dotyka 28,6% badanej populacji BS, zaś w przypadku 42,8%, problem taki występuje okresowo (sporadycznie). Jedynie nieco ponad 1/4 banków nie dotyka taki problem, przy czym do grupy tej należą banki, w których udział kredytów rolnych w kwocie kredytów ogółem nie przekraczał 30%. Dowodzi to, że banki te dysponują większymi możliwościami lokowania kapitału kredytowego w segmentach pozarolniczych.

Tabela 5

Hierarchia ryzyka w finansowaniu poszczególnych segmentów kredytobiorców w opinii kierownictwa banków spółdzielczych

Lp.	Rodzaj kredytobiorców	Udział w sumie wskazań*	Odsetek wskazań na miejscu		
			1	2	3
1.	Przedsiębiorcy indywidualni prowadzący działalność poza obszarami wiejskimi	20,0	22,9	20,0	11,4
2.	Spółki cywilne, przedsiębiorstwa osób prawnych	19,0	25,7	17,1	2,9
3.	Osoby fizyczne	18,6	14,3	22,9	22,9
4.	Przedsiębiorcy indywidualni działający na wsi	17,6	11,4	20,0	31,4
5.	Gospodarstwa rolne	12,9	20,0	2,9	11,4
6.	Spółdzielnie	9,5	5,7	11,4	17,1
7.	Sfera samorządowa i budżetowa	2,4	0,0	5,7	2,9
8.	Instytucje finansowe	0,0	0,0	0,0	0,0
Razem		100,0	100,0	100,0	100,0

* po uwzględnieniu ich wagi; miejsce 1 – 3 pkt., 2 – 2 pkt., 3 – 1 pkt.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ankietowych.

Tylko co trzeci bankowiec, wskazał gospodarstwa rolne jako segment, z którym związane jest duże ryzyko kredytowe, co świadczy, że banki postrzegają rolników jako dobrych i solidnych klientów. Analiza sprawozdawczości kredy-

towej banków wskazuje również, że kredyty rolne należą do najlepiej spłacanych. Jedynie około 6% rolników, którzy pobrali w bankach kredyty, wykazywało problemy z ich spłatą (głównie w aspekcie terminowości spłaty rat kredytowych). Udział kredytów rolnych - w sytuacji zagrożonej - w portfelach kredytowych BS nie przekraczał 2% i był niższy niż w sektorze bankowości spółdzielczej w kraju (przeciętnie o 0,9%), jak i w sektorze bankowym ogółem.

4. Relacje kredytowe banków spółdzielczych z rolnikami

Jednym z elementów wpływających na udział gospodarstw rolniczych w działalności kredytowej banków jest właściwe ułożenie stosunków kredytowych pomiędzy bankiem spółdzielczym, a rolnikami jego klientami. Stosunki te kształtowane są przez takie czynniki jak relacje banków z rolnikami w zakresie udzielenia kredytów i ich monitorowania, ryzyko towarzyszące transakcjom kredytowym, swobodny dostęp do informacji o sytuacji ekonomicznej kredytobiorców oraz wskaźniki spłaty kredytów. Doświadczenia banków z tego tytułu mogą zarówno stanowić bodziec zachęcający je do rozwijania działalności finansowej w tym sektorze bądź wywoływać postawę pasywną, nacechowaną nadmierną ostrożnością.

Współpraca banków spółdzielczych z rolnikami - kredytobiorcami, w ocenie kierownictwa objętych badaniem BS, układała się pozytywnie. Zdecydowana większość prezesów banków oceniała ją jako bardzo dobrą (28,6%) lub poprawną (57,1%), zaś jedynie 14,3% wskazywało na występowanie „różnych problemów”. Żaden z prezesów nie określił jej jako złej. W strukturze wskazań daje się zauważyć pewną różnicę ocen pomiędzy bankami działającymi jedynie na obszarze wiejskim, a tymi które ze względu na usytuowanie swojej siedziby lub placówek działały na obszarze miejsko-wiejskim. Spośród prezesów banków zaliczanych do pierwszej grupy, a zatem takich, które z racji swojego usytuowania były silniej uzależnione od rolnictwa, 37,5% oceniło współpracę z rolnikami jako bardzo dobrą, 58,3% jako poprawną, zaś jako „problemową” jedynie 4,2%. Natomiast w przypadku banków działających na obszarze miejsko-wiejskim, co trzeci prezes oceniał relacje z rolnikami jako wiążące się z różnymi problemami. Pośród tych problemów, bankowcy wskazywali na niską zdolność kredytową rolników, brak właściwych form zabezpieczeń w rolnictwie oraz brak możliwości wiarygodnego określania zdolności kredytowej i kondycji finansowej gospodarstw rolniczych (co wynikało z faktu, że jedynie co czwarty rolnik wnioskujący o kredyt inwestycyjny prowadził rachunkowość). Wśród problemów prezesi wymienili także wady merytoryczne wniosków kredytowych rolników, tj. ich niedopasowanie do kryteriów określonych linii preferencyjnych, niedoskonałość przyjmowanych założeń i prognoz w planach inwestycyjnych oraz nieuzasadnio-

ny - zdaniem prezesów - optymizm co do opłacalności finansowanych kredytem przedsięwzięć.

Pomimo tych problemów, zapotrzebowanie na kredyty inwestycyjne ogółem, wyrażone w liczbie przedłożonych przez rolników w BS wniosków kredytowych, przeciętnie w badanym okresie pokrywane było przez banki w 95,7%, zaś w kwocie wnioskowanych kredytów w 95,1%. W całym sektorze bankowym w latach 1994-1999 wskaźnik ten wynosił odpowiednio 81,1% w zakresie liczby wnioskowanych kredytów i 66,6% w zakresie ich kwoty [Podstawka, Nawrocki 2001]. Z kolei w segmencie kredytów obrotowych, zapotrzebowanie rolników pokrywane było przeciętnie w 85% wnioskowanych kwot. Najważniejszymi przyczynami negatywnych rozstrzygnięć wniosków o kredyty inwestycyjne były czynniki wynikające z słabości ekonomicznej gospodarstw (niska zdolność kredytowa rolnika, brak dobrych form zabezpieczenia kredytu), krytyczna ocena ekonomicznej racjonalności przedsięwzięcia ze strony banku oraz niespełnianie wymogów określonej linii kredytowej (subsydiowanej przez ARiMR). W przypadku kredytów obrotowych najpoważniejszą przyczyną było wyczerpanie dostępnych dla banku środków w ramach linii preferencyjnych oraz przeciąganie się procedury kredytowej i opóźnienia w otrzymywaniu dopłat - w szczególności do kredytów „nawozowych”.

Tabela 6

Opinie kierownictwa banków spółdzielczych na temat strategii jaką winien przyjąć bank w zakresie finansowania rolnictwa

Typ strategii	Odsetek wskazań prezesów BS		
	Ogółem	Działających na obszarze	
		wiejskim*	miejsko-wiejskim**
1. PASYWNA • bank winien ograniczać swoje zaangażowanie finansowe w tej sferze z uwagi na malejącą rentowność kredytowania rolnictwa i związane z tym ryzyko oraz niski popyt na kredyty rolne.	2,9	0,0	9,1
2. NEUTRALNA • poziom zaangażowania w finansowanie rolnictwa bank winien uzależniać od poziomu interwencjonizmu budżetowego i środków pomocowych kierowanych do tej sfery.	68,6	58,3	90,9
3. AKTYWNA • bank będzie zainteresowany kreowaniem popytu na kredyty poprzez obniżanie swojej marży, przejęcie części ryzyka, uproszczenie procedur, działania marketingowe itp.	28,5	41,7	0,0
Razem	100,0	100,0	100,0

* BS działające na obszarze gmin wiejskich,

** BS których centrala lub oddziały są umiejscowione na terenie miasta.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ankietowych.

W podsumowaniu badań prezesi BS zostali poproszeni o sformułowanie typu strategii jaką w zakresie finansowania gospodarstw rolniczych winny przyjmować banki spółdzielcze (tabela 6). Rozkład wypowiedzi respondentów, wskazuje iż większość prezesów BS uzależniała strategię silnego zaangażowania banku w finansowanie rolnictwa od poziomu środków kierowanych do tego sektora, w ramach interwencjonizmu państwa i instytucji pozabudżetowych. Charakterystyczne jest, iż prezesi banków małych, działających wyłącznie na obszarze wiejskim wykazywali większą skłonność do przyjmowania strategii aktywnej, co wiąże się z faktem, iż rolnictwo wciąż bardzo mocno waży w ich działalności finansowej. Natomiast prezesi dużych, wielooddziałowych BS, mających szerszą możliwość dywersyfikacji portfela kredytowego, wykazywali postawę bardziej ostrożną w aktywnym podejściu do tej sfery rynku kredytowego. Niemniej dla wszystkich BS rolnictwo pozostaje wciąż bardzo istotnym segmentem rynku finansowego (jedynie 2,9% BS deklarowało strategię ograniczania zaangażowania finansowego w tej sferze).

5. Wnioski

1. Kredytowanie rolnictwa stanowi istotną pozycję w działalności operacyjnej banków spółdzielczych. Zaobserwowana tendencja do spadku udziału gospodarstw rolniczych w wolumenie należności kredytowych banków, na rzecz osób fizycznych i podmiotów z działów o szybszym tempie obrotu kapitału, upodabniają jednak strukturę portfela kredytowego BS do portfela banków komercyjnych. Jest to wyrazem ogólnego trendu, wskazującego na słabnące znaczenie rolnictwa dla rynku finansowego.
2. W ostatnich latach największą dynamikę rozwoju akcji kredytowej banki spółdzielcze notowały w segmencie obsługi ludności oraz drobnej przedsiębiorczości lokalnej, zmniejszał się zaś poziom kredytowania gospodarstw rolniczych. Także w przeszłości bankowcy oczekiwali, iż w wymienionych pozarolniczych segmentach lokalnego rynku kredytowego oraz w zakresie finansowania sfery samorządowej możliwości rozwoju akcji kredytowej będą większe niż w rolnictwie.
3. Rolnicy byli postrzegani przez banki spółdzielcze jako solidni i wiarygodni kredytobiorcy. Świadczy o tym także niski poziom kredytów rolnych w sytuacji zagrożonej w portfelach kredytowych BS. Jednocześnie pośród utrudnień w kredytowaniu gospodarstw rolniczych banki wskazywały na niską zdolność kredytową rolników oraz brak dobrych form zabezpieczeń.
4. Wysoki stopień pokrycia popytu na kredyty rolne przez banki spółdzielcze (znacząco wyższy niż przeciętnie w sektorze bankowym) wskazywać może na ich dużą gotowość do świadczenia usługi, w tym także finansowania niskich kwotowo kredytów. Jest to efektem bardziej zindywidu-

alizowanych relacji BS z rolnikami niż ma to miejsce w przypadku innych banków, opartych często na wzajemnym zaufaniu, znajomości rolnika i jego gospodarstwa, a także problematyki produkcji rolnej i uwarunkowań lokalnego rynku.

5. Banki silniejsze kapitałowo i organizacyjnie oraz działające w rejonach o zróżnicowanej przestrzeni gospodarczej, a zatem mające większe możliwości rozwoju akcji kredytowej w sferze pozarolniczej, charakteryzuje niższy udział kredytów rolnych w ich portfelach kredytowych, w porównaniu do banków małych, działających jedynie na obszarach wiejskich.
6. Znaczenie gospodarstw rolniczych w działalności kredytowej banków spółdzielczych jest pochodną ich interesu ekonomicznego, ograniczonych możliwości rozszerzania działalności kredytowej na sfery pozarolnicze (duża konkurencja banków komercyjnych), ale także realizacji misji BS jako banku społeczności lokalnej. Rolnicy są we wszystkich tych aspektach ważnymi klientami dla banków spółdzielczych.
7. Banki spółdzielcze nie zamierzając zmniejszać swojej roli w finansowaniu gospodarstw rolniczych, jednocześnie wykazują dużą ostrożność w aktywnym podejściu do tej sfery rynku kredytowego. Wynika to z przekonania bankowców o ograniczonych możliwościach popytowych rolnictwa w zakresie kredytów. Skłania to banki do silnego wiązania perspektywy rozwoju ich działalności kredytowej od poziomu i jakości budżetowego i pozabudżetowego (unijnego) wsparcia finansowego dla tej sfery.

LITERATURA

1. Alińska A. (2000): Procesy dostosowawcze banków spółdzielczych do warunków gospodarki rynkowej. Streszczenie rozprawy doktorskiej. Zagadnienia Ekonomiki Rolnictwa, nr 1, s. 81-85.
2. Kata R. (2003): Rola banków spółdzielczych w finansowaniu rolnictwa regionu podkarpackiego. Uniwersytet Rzeszowski, Wyd. Oświatowe FOSZE, Rzeszów.
3. Kulawik J. (2000): Ograniczenia kredytowe w rolnictwie. Rodzaje, skutki i możliwości ich łagodzenia. Bank i Kredyt nr 9, W-wa, s. 31-41.
4. Kulawik J. (2001): Polityka kredytowa a modernizacja rolnictwa. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, nr 1, s. 17-26.
5. Kulawik J. (2003): Kredytowanie i finansowanie rolnictwa w przededniu integracji z Unią Europejską. cz. 1, Bank i Kredyt nr 7, s. 29-42.
6. Majka A., Kata R. (2000): Poziom zaangażowania banków spółdzielczych w kredytowanie rolnictwa a ich efektywność ekonomiczno-finansowa. [w:] Strategie rozwoju firm handlowych. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, s. 347-353.

7. Podstawka M., Nawrocki T. (2001): Perspektywy kredytowania gospodarstw rolniczych przez Bank Gospodarki Żywnościowej. Wyd. SGGW, Warszawa, s. 9-68.
8. Sprawozdanie z działalności ARiMR w 2000 r. ARiMR, Warszawa, 2001.
9. Szambelańczyk J. (2000): Bank spółdzielczy dla społeczności lokalnych. Bank Spółdzielczy nr 4, s. 19-21.
10. Szambelańczyk J. (1999): Ekonomia banku spółdzielczego. Biblioteka Menedżera i Bankowca, Warszawa, s. 17.
11. Van Ampel G. (1999): Preferential Credits in Countries in Transition from Perspective of a Commercial Bank. [w:] Agricultural Finance and Credit Infrastructure in Transition Economies. Proceeding of OECD Expert Meeting, Moscow, OECD Paris.
12. Wroński S. (2000): Rola i zadania bankowości spółdzielczej w restrukturyzacji rolnictwa i terenów wiejskich. Wieś i Rolnictwo, nr 107, s. 11-20.

RYSZARD KATA

**ZNACZENIE GOSPODARSTW ROLNICZYCH W DZIAŁALNOŚCI KREDYTOWEJ
BANKÓW SPÓŁDZIELCZYCH W OBSZARZE ROLNICTWA RÓZDROBNIONEGO**

STRESZCZENIE

Miejsce jakie w gospodarce wiejskiej zajmują banki spółdzielcze oraz waga rolnictwa w tej strukturze skłaniają do poszukiwania odpowiedzi o charakter więzi pomiędzy nimi. W tym aspekcie, istotne jest określenie znaczenia gospodarstw rolniczych w działalności kredytowej banków spółdzielczych. Problem ten - rozpatrywany w obszarze rozdrobnionego rolnictwa podkarpackiego - jest przedmiotem niniejszego opracowania.

RYSZARD KATA

**THE MEANING OF FARMS IN CREDIT ACTIVITY OF CO-OPERATIVE BANKS
IN AREA OF DISPersed AGRICULTURE**

SUMMARY

The place of cooperative banks in rural economy as well as weight of agriculture in this structure induce to searches of answer about character of their relations. In this aspect, essential is qualification of meaning of agricultural farms in credit activity of cooperative banks. This problem - considered in area of dispersed agriculture in the Podkarpacki region - is the object of this elaboration.